

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

**МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА
ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ТА ІНШИХ ПРОФЕСІЙ**

монографія

**Львів
СПОЛОМ
2023**

УДК 378.14.032.

М 74

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України, протокол № 3 від 26.10.2022 р.

Рецензенти: **Роман ГУРЕВИЧ**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України;
Василь КАРАБИН, доктор технічних наук, доцент.

Наукова редакція: **Мирослав КОВАЛЬ**, доктор педагогічних наук, професор
Андрій ЛИТВИН, доктор педагогічних наук, професор

Моделювання педагогічного процесу та психологічного супроводу підготовки фахівців ризиконебезпечних та інших професій : монографія / за ред. М. С. Ковалю, А. В. Литвина. Львів : ЛДУБЖД, 2023. 396 с.

Розкрито теоретичний і методичний аспекти моделювання освітньої системи і педагогічної взаємодії в підготовці майбутніх фахівців. Проаналізовано сучасні підходи до проектування освітнього процесу в закладах професійної освіти у світлі вимог гуманістичної парадигми. Подано науково-методичні рекомендації з моделювання навчальної виховної та організаційно-управлінської діяльності закладів освіти різного рівня та профілю, зокрема професійної підготовки фахівців, що працюватимуть в органах і підрозділах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Дослідження виконано в межах теми НДР кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУБЖД «Педагогічне забезпечення та психологічний супровід професійної підготовки та здоров'язбереження фахівців ризиконебезпечних професій у закладах вищої освіти».

Для науково-педагогічних, педагогічних та адміністративних працівників і здобувачів освіти (аспірантів, ад'юнктів, курсантів і студентів), стейкхолдерів, а також широкого кола дослідників у галузі теорії та методики професійної освіти.

ISBN 978-966-919-915-7

© Автори, 2023

© Львівський державний університет безпеки життєдіяльності ДСНС України, 2023

© Вид-во "СПОЛОМ", 2023

<i>Ірина БАБІЙ</i>	
2.9. Модель системи формування професійного мовлення фахівців сфери обслуговування.....	180
<i>Світлана ВАСИЛИНА</i>	
2.10. Модель правової підготовки учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.....	192
<i>Олена ЗАМФЕРЕСКО</i>	
2.11. Модель професійної підготовки майстрів ресторанного обслуговування у ВПУ до підприємницької діяльності.....	202
РОЗДІЛ 3. АПРОБОВАНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....	221
<i>Мирослав КОВАЛЬ</i>	
3.1. Модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО.....	221
<i>Михайло КОЗЯР, Мирослав КОВАЛЬ, Андрій ЛИТВИН</i>	
3.2. Модель формування професійної готовності майбутніх фахівців цивільного захисту.....	243
<i>Оксана ПОВСТИН</i>	
3.3. Модель підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності у ЗВО ДСНС України.....	257
<i>Роксолана СІРКО, Володимир СЛОБОДЯНИК</i>	
3.4. Модель професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби.....	280
<i>Мирослава КУСІЙ</i>	
3.5. Модель підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до професійної діяльності.....	306
<i>Ігор КОВАЛЬ</i>	
3.6. Модель формування готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.....	318
<i>Ярема ВЕЛИКИЙ, Андрій ЦЮПРИК</i>	
3.7. Модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в закладі вищої освіти.....	329
<i>Наталія ОЛЕКСІЄНКО</i>	
3.8. Модель формування моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту.....	355
<i>Оксана СТЕЛЬМАХ</i>	
3.9. Теоретична модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції рятувальника.....	374
ПІСЛЯМОВА.....	387

3.7. Модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в закладі вищої освіти

Сучасні тенденції розвитку України зумовили зростання актуальності проблеми формування громадянських якостей особистості, яка повинна виконувати не лише конституційні закони й професійні обов'язки, а й відчувати відповідальність за розвиток громадянського суспільства. Сформовані громадянські якості дають людині можливість оцінювати соціальні явища та процеси, свої вчинки та дії з позиції інтересів суспільства.

Особливої уваги вимагає проблема громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку, професійна діяльність яких тісно пов'язана з рівнем сформованості їхніх громадянських якостей. Служба порятунку забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки. Доцільно також урахувувати, що значна частина професійної діяльності офіцерів служби порятунку відбувається в екстремальних умовах. Для усвідомлення особовим складом суспільної мети діяльності служби, системи цінностей, які вони захищають, необхідна цілеспрямована виховна робота [23].

Специфіка професійної підготовки майбутніх офіцерів служби порятунку призводить до того, що організація навчального-виховного процесу в ЗВО під час планових занять має різний характер. Практичні заняття спрямовані на розвиток рухових навичок і вмінь у курсантів, які будуть їм необхідні для практичної діяльності. Діяльність курсантів на теоретичних заняттях спрямована на розвиток внутрішніх якостей особистості фахівця цивільного захисту (професійні знання, мислення, уява, пам'ять і т. ін.) [22]. Формування особистісних якостей здійснюється не лише в процесі планових занять, а й у позанавчальній діяльності. На громадянське виховання істотний вплив мають і спосіб організації життя колективу, система взаємин, морально-психологічний клімат; традиції, звички й стереотипи поведінки тощо.

Метою професійної підготовки працівників підрозділів ДСНС є досягнення високого рівня професіоналізму. Завдання професійної підготовки обумовлені специфікою професійної діяльності пожежників і спрямовані на: оволодіння спеціальними знаннями, уміннями й навичками; розвиток професійно важливих якостей поряд з особистісними моральними якостями (ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, уявлень про себе як фахівця, у тому числі здатності до постійного самоаналізу, до самовдосконалення) [18, с. 411]. Таким чином,

важливим компонентом професійної підготовки пожежників є громадянське виховання як умова, що дозволяє фахівцю пожежної охорони ефективно виконувати професійну діяльність.

Проблема виховання тривалий час досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці. Основну увагу концептуальним основам національно-патріотичного виховання приділяють такі вчені, як, О. Вишневецький [8], П. Сікорський [44], Б. Ступарик [43], В. Сухомлинський [46], М. Чепіль [49]. Саме В. Сухомлинський закликав жити долею Вітчизни: з болем і гордістю, з хвилюванням і захопленням, з роздумами про особисту причетність до долі народу читати й перечитувати кожний рядок героїчної історії народу [46].

У наукових працях останніх років: В. Галузинського [10], Р. Петронговського [35], О. Сухомлинської [45], М. Сметанського [42], Г. Темка [47] та ін. – досліджені проблеми патріотизму та національних цінностей. Дослідження педагогічних умов морального та патріотичного виховання військовослужбовців здійснювали А. Афанасьєв [1], А. Галімов [9], Г. Васянович [5], Д. Іщенко [18], М. Кабачинський [19], М. Нецадим [30] О. Пометун [37], Г. П'янковський [32], О. Торічний [48], В. Ягупов [51]. Проте недостатньо дослідженими залишаються проблеми громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку під час підготовки у закладах вищої освіти.

На нашу думку, особливості громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку під час підготовки у закладах вищої освіти полягають в організованому, планомірному, систематизованому, послідовному та цілеспрямованому освітньому процесі, спрямованому на засвоєння майбутніми офіцерами служби порятунку національних духовних і культурних цінностей, формування національно-патріотичної свідомості, переконань, поведінки, готовності до захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій. Тільки той офіцер служби порятунку, який володіє не лише високими професійними, морально-психологічними, духовними якостями, а й патріотизмом, здатен виконати свій громадянський обов'язок.

В умовах сучасної системи освіти виховний процес майбутніх офіцерів служби порятунку є неперервним процесом, який включає комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів, спрямованих на усвідомлення особовим складом політичної мети діяльності служби, системи цінностей, які вони захищають [6].

Враховуючи те, що служба порятунку в Україні виконує завдання, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, підготовка фахівців у даній сфері повинна здійснюватися на найвищому рівні, де разом з

набуттям фахових вмінь майбутній рятівник здобуває високий рівень національно-патріотичної свідомості [46, с. 285]. Тому на сьогодні залишається актуальною проблема підвищення ефективності національного виховання майбутніх офіцерів служби порятунку, формування у них національного світогляду, а також їхньої підготовки до національного виховання студентів, курсантів та підлеглих у майбутній професійній діяльності.

Згідно з концепцією, національне виховання студентської та курсантської молоді ґрунтується на таких принципах: демократичності – визнанні академічною спільнотою права кожного на свободу виявлення своєї творчої індивідуальності, усунення авторитарних методів виховання; гуманізації – створенні умов для особистісної самореалізації, формуванні людяної, щирої, доброзичливої, милосердної особистості; єдності навчальної та виховної діяльності – консолідації студентства та науково-педагогічних працівників у єдину академічну спільноту, об'єднану спільною мораллю та ідеями; послідовності, системності і наскрізності – привнесенні виховних аспектів у всі форми освітнього процесу, зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу та продуктивною працею; диференціації та індивідуалізації виховного процесу – врахуванні у виховній діяльності рівнів фізичного, духовного, психічного, соціального, інтелектуального розвитку студентів, стимулюванні їхньої активності та розкритті творчої індивідуальності; єдності теорії та практики – реалізації набутих студентами знань, умінь і навичок на практиці, включаючи самоврядну та громадську діяльність; природовідповідності – врахуванні багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних, соціально-психологічних особливостей студентів; пріоритету правової свідомості – вихованні поваги до конституційних прав і свобод людини [24].

На нашу думку, національне виховання майбутніх офіцерів служби порятунку повинно базуватися на принципах: виховання в курсантів почуття гордості за свою країну, поваги до державної символіки, мови, культури, традицій, виховання на прикладах героїчного минулого видатних постатей нашої держави, історії розвитку справи рятівника, любові до держави та народу, прагнення до милосердя, доброти, поваги, спонукання до самовиховання та самовдосконалення. Цей процес розуміється як взаємне потенціювання (когеренцію, підсилення) особистісних і професійних аспектів та вихід на вищий рівень професійних якостей майбутнього офіцера. Саме комплексне вивчення проблеми національного виховання майбутніх офіцерів служби порятунку має привести до нових наукових результатів.

Патріотизм визначається як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури [11]. Він виявляється в практичній діяльності,

спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Це одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями.

Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів Вітчизни [12, с. 5]. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом [20, с. 11].

На думку Г. Васяновича: «...виховання моральності, патріотизму повинне ґрунтуватися на піднесенні громадського почуття, яке закладене в людині генетично, проте воно позитивно розвивається чи деформується залежно від соціального оточення» [5, с. 19].

У дослідженні Ю. Красильника зроблено висновок про те, що патріотизм має декілька пластів. Перший – поверховий – природна любов до свого народу як до себе, своєї родини, любов до рідного слова, до рідної природи. Другий, глибший пласт патріотизму, – усвідомлення особистістю свого обов'язку, відповідальності перед народом [26, с. 16].

Аналіз та узагальнення існуючих поглядів на визначення «патріотизму» у роботах не лише вітчизняних, а й зарубіжних вчених (R. Curren [52], В. Haynes [53], J. Westheimer [54]) дає підстави стверджувати, що виховання патріотизму є важливим завданням громадянського виховання.

Реалізації цього завдання сприяє військово-патріотична підготовка. Динамічний розвиток технологій військово-патріотичної підготовки має спиратись на сукупність установок, постулатів, загальноприйнятих положень духовності, котрі дозволяють розкрити зміст військово-патріотичної підготовки особистості, який визначається його метою і завданнями, зумовлюється особливостями, динамікою та рівнем розвитку нашого суспільства, станом його економічної, духовної, соціально-політичної та інших сфер життя, проблемами формування підростаючого покоління, головними тенденціями розвитку цього процесу [15, с. 53].

Одним з напрямів національно-виховної діяльності є національно-патріотичне виховання, яке, на думку М. Пантюка [33], А. Панчука [34]. передбачає:

- формування національної свідомості й відповідальності за долю України;
- виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті;
- культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.);
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

Процес патріотичного виховання – це процес вироблення в особистості чіткого уявлення про закономірності розвитку патріотичних ідей, усвідомлення нею ролі та значення знань про свою країну, народ, його традиції і звичаї, набуття людиною стійких патріотичних почуттів, переконань та вмінь відстоювати їх в умовах реальної дійсності. Основою патріотичного виховання курсантів є формування гуманістичних аспектів патріотичних почуттів, поглядів і переконань, які розвиваються та закріплюються у процесі навчально-пізнавальної і суспільно корисної діяльності. Патріотичне виховання в навчально-виховному процесі починається із засвоєння особистістю духовних надбань українського народу, цілісного пізнання його духовно-творчих традицій на заняттях з окремих предметів і переростає в стратегічний напрямок діяльності вищих навчальних закладів [12, с. 7].

Навчальні заклади передбачають: створення єдиного навчально-виховного середовища з необхідними формами і методами військово-патріотичної підготовки студентів – майбутніх офіцерів; запровадження цілісного системно-діяльнісного підходу до організації навчально-виховного процесу на кафедрі військової підготовки цивільного закладу вищої освіти; оптимальне поєднання традиційних і нових форм і методів навчання та виховання [15, с. 49].

Національна свідомість офіцера передбачає сформованість у нього національної самосвідомості, яка включає такі елементи: усвідомлення себе часткою певної національної спільноти; оцінку себе як носія національних цінностей; самореалізацію як суб'єкта соціальної дійсності. Національна самосвідомість як інтегративна якість особистості може втілюватися у різних формах національної ідеї, яка передбачає готовність особистості зміцнювати українську державу, зацікавленість і повагу до потреб і розвитку нації, прагнення до збереження власних національних традицій тощо. Національна свідомість майбутніх офіцерів – це особливе утворення, яке знаходить своє втілення у соціальних, політичних, економічних, естетичних, філософських, релігійних та інших поглядах, національно-патріотичних якостях, моральних і національних цінностях, національному характері, розвинутій національній ідентичності, почутті любові до Батьківщини, самовідданості та готовності поступитися власними потребами, бездоганному виконанні службового обов'язку. Основою змісту національної свідомості є мова, національний характер, національна ідентифікація, національні цінності [2, с. 219].

У дослідженнях Л. Білас «національна самосвідомість» розглядається як процес осмислення особистістю власної етнічної ідентичності, опанування нею морально-світоглядними цінностями, усвідомлення власної ролі у житті національної спільноти та вияву готовності до національно-культурної рефлексії [4, с. 16].

Н. Ревнюк визначає національну самосвідомість як сукупність поглядів і оцінок, думок і ставлень, що зумовлюють зміст, рівень і особливості уявлень особистості про історію своєї нації, сучасний стан і перспективи особистісного розвитку, а також про своє місце серед представників інших національностей і характер взаємин з ними [39, с. 7].

Національне виховання передбачає засвоєння особистістю духовних надбань українського народу, цілісного пізнання його духовно-творчих традицій на заняттях з окремих предметів і переростає в стратегічний напрям діяльності вищих навчальних закладів. Його основою є формування гуманістичних аспектів патріотичних почуттів, поглядів і переконань, які розвиваються та закріплюються у процесі навчально-пізнавальної і суспільно корисної діяльності.

Патріотичне виховання розглядається як складова національного виховання, але як більш вузький, специфічний її напрямок, що відображає готовність особистості до активних проявів. Патріотичне виховання – це процес вироблення в особистості чіткого уявлення про закономірності розвитку патріотичних ідей, усвідомлення нею ролі та значення знань про свою країну, народ, його традиції і звичаї, набуття людиною стійких патріотичних почуттів, переконань та вмінь відстоювати їх в умовах реальної дійсності [12, с. 16].

Національне виховання розвиває особистісні якості майбутніх офіцерів. Воно будується на основі чітко визначених моральних, національних і військових цінностей, які знайшли свій відбиток у загальнолюдських цінностях, військових статутах, воїнському етикеті, гуманістичній парадигмі національного виховання.

Ці цінності визначають ідеал військового виховання, обумовлюють основні якості особистості курсанта та курсантського колективу. Для формування мотивації досягнення ідеалу виховання доцільно організувати безпосередню активну посильну участь кожного курсанта у процесі виховання і самовиховання, надання допомоги товаришам [14, с. 273].

Формування поведінки майбутнього офіцера відбувається шляхом коригування, здійснення постійного контролю і керівництва процесом виховання та самовиховання. Тільки той, хто володіє не лише високими професіональними, морально-психологічними, духовними якостями, а й національними цінностями, самосвідомістю та патріотизмом, здатен виконати свій обов'язок.

В Україні існував позитивний досвід залучення студентів до волонтерської діяльності, під час якої у них закладається фундамент професійного світосприйняття, досвіду професійної діяльності, практичних умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, ставлення до майбутньої професії. Саме молодь є надійним потенціалом суспільства, який призводить до позитивних зрушень.

Аналіз стану дослідженості проблеми громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку дає змогу зробити висновок, що за сучасних умов

соціально-економічного і культурного розвитку суспільства актуалізувалось теоретичне обґрунтування педагогічних умов громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку, потребує уточнення поняття громадянської вихованості майбутніх офіцерів служби порятунку та розробки конкретних методик громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

У процесі дослідження здійснено узагальнений аналіз поняттєвого апарату та ключових понять дослідження (громадянська свідомість, громадянський ідеал, громадянський світогляд, громадянські інтереси, громадянські почуття, громадянські цінності, майбутні офіцери служби порятунку). До цілей, спрямованих на розвиток громадянської особистості, відносять: орієнтацію на розвиток особистісно-сміслового ставлення до громадянського виховання, аналітичного ставлення до процесів, що відбуваються в громадянському суспільстві; спрямовані на розвиток громадянських почуттів, громадянськості.

Хочемо зазначити, що цей аспект виховної роботи закладів освіти реалізується під впливом дії закону залежності соціальної спрямованості виховання підростаючого покоління у його інституційних формах від суспільно-політичної організації суспільства. Цей закон репрезентує незмінну й однакову для всіх суспільно-історичних формацій залежність соціальної спрямованості виховання підростаючого покоління від того вектора державної влади (демократичного або недемократичного), що реалізується у суспільно-політичній організації суспільства [27, с. 197]. Громадянська освіта не обмежується інформуванням, вона також формує позиції й стосунки студентів до тих або інших явищ і процесів життєдіяльності суспільства, сприяє становленню в них нових алгоритмів громадянської активності [40, с. 6].

Процес громадянського виховання нерозривно пов'язаний з закладом освіти, де він відбувається у межах загальної професійної підготовки як невід'ємна та обов'язкова її складова, та змістом громадянської освіти [25, с. 9]. Тому зміст громадянської освіти має бути спрямований на одержання курсантами досвіду громадянських вчинків і переживань, основних громадянських умінь.

Громадянське виховання позбавляється своєї перспективи поза суспільною системою виховання. Ядром і внутрішнім рушієм громадянського виховання є суспільний ідеал. Передумови, що зумовлюють спрямованість громадянського виховання, мають об'єктивний характер, оскільки залежать від конкретних історичних реалій. Тому в безправному суспільстві завжди є загроза маніпулювання суспільною свідомістю з використанням прийомів та методів громадянського виховання. Мету громадянського виховання неможливо відокремити від цілей інших процесів формування особистості, бо громадянське виховання – обов'язковий елемент функціонування всієї сукупності духовного багатства індивіда.

Процеси модернізації суспільства певною мірою зумовлюють зміни світогляду людини, її духовних орієнтирів, починають домінувати тенденції руйнування людської душі, дисбалансу її складників, почуття і розуму, утвердження жорсткого типу особистості. На думку В. Антонюка це призводить до зміцнення суб'єктивних духовних аспектів життя як окремої особистості, так і людських спільнот. З погляду на ці дестабілізуючі фактори саме базисні громадянські цінності суспільства мають стати перешкодою на шляху руйнівних процесів [7, с. 7].

Громадянське виховання майбутніх офіцерів служби порятунку базується на принципах: виховання в курсантів почуття гордості за свою країну, поваги до державної символіки, мови, культури, традицій, виховання на прикладах героїчного минулого видатних постатей нашої держави, історії розвитку справи рятівника, любові до держави та народу, прагнення до милосердя, доброти, поваги, спонукання до самовиховання та самовдосконалення. Запорукою ефективності виховного процесу є органічне поєднання системи принципів виховання в цілісну систему.

Реалізація даних принципів під час здійснення навчально-методичного, науково-практичного та виховного процесів у підготовці майбутніх офіцерів служби порятунку, забезпечить нашій державі висококваліфікованих, патріотичних, національно свідомих, спеціалістів, які завжди будуть готові до дій за призначенням, незважаючи на ризик для власного життя.

Спираючись на викладене вище, ми виявили що у процесі дослідження громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку необхідно враховувати такі характеристики: наявність мети громадянського виховання, котре поєднане з усвідомленням та діяльністю людини і суспільства в цілому; мета громадянського виховання не обмежується формуванням громадянського ставлення: кінцевий його результат пов'язаний з формуванням особистості, яка є творчою, самоцінною та соціально цінною; громадянське виховання є системним; механізм громадянського виховання може бути визначений як передача досвіду та навичок, що здобуло суспільство, причому результативність цього процесу зумовлена усією сукупністю соціальних якостей особистості та суспільства; форми громадянського виховання мінливі залежно від розвитку насамперед структури знань і суспільних відносин, але ефективні лише тоді, коли не перериваються ні в особистому, ні в суспільному житті, тобто процес громадянського виховання або самовиховання має тривати постійно; громадянське виховання пов'язане з іншими аспектами розвитку суспільства; зокрема кризи, соціальна невлаштованість людей, хвороби, відсутність гарантованих основних людських прав перешкоджають неперервності процесу громадянського виховання; громадянське виховання передбачає не тільки

освоєння правил, громадянських норм, громадянських знань, а й громадянську діяльність людини, її участь у процесі перетворення дійсності.

Авторська ідея полягає у побудові системи виховної роботи, де домінуючим є громадянське виховання (як найбільш ємна та глибинна складова виховання) із врахуванням специфіки професійної підготовки офіцерів служби порятунку. Процес громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку відрізняється тривалістю, системністю та наступністю. Особливості громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку полягають в організованому, планомірному, систематизованому, послідовному та цілеспрямованому освітньому процесі, спрямованому на засвоєння майбутніми офіцерами служби порятунку національних духовних і культурних цінностей, формування національно-патріотичної свідомості, переконань, поведінки, готовності до захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій.

Громадянське виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в закладі вищої освіти містить когнітивний, ціннісно-змістовий і поведінково-діяльнісний компоненти. Вони визначаються такими положеннями: 1) професійна підготовка майбутніх офіцерів служби порятунку обумовлена специфікою професійної діяльності. Вона спрямована на оволодіння спеціальними знаннями, вміннями й навичками, які забезпечують можливість успішної професійної діяльності (когнітивний компонент); 2) основним компонентом професійної підготовки пожежників є громадянські цінності та громадянська свідомість як умова, що дозволяє фахівцю ефективно виконувати професійні обов'язки (ціннісно-змістовий компонент); 3) показником ефективності громадянського виховання пожежників є громадянські дії та вчинки (поведінково-діяльнісний компонент).

Процес громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку відрізняється тривалістю, системністю та наступністю. Розпочата громадянська освіта в загальноосвітніх закладах освіти у вищій школі поглиблюється, розширюється, наповнюється конкретним професійним змістом.

Наступним етапом дослідження було обґрунтування педагогічних умов громадянського виховання.

А. Литвин слушно визначає педагогічні умови як комплекс спеціально спроектованих генеральних (стрижневих, системотвірних) чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри його учасників [28, с. 32]. Тому, на основі попереднього теоретичного аналізу проблеми дослідження, обґрунтуємо такі педагогічні умови громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку:

Конструювання змісту громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку з урахуванням специфіки професійної діяльності.

Розвиток професійно ціннісних орієнтацій курсантів на основі концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

Реалізація форм і методів громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку на основі інтегративного підходу.

Для впровадження цих умов ми розробили концепцію громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку, інтегративно-цільову програма громадянського виховання та цільовий проєкт «Виховання громадянина», який забезпечуватиме педагогічну підтримку саморозвитку громадянської вихованості майбутніх офіцерів служби порятунку.

Першою педагогічною умовою є конструювання змісту громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку з урахуванням специфіки професійної діяльності. Реалізація цієї умови здійснювалася шляхом конструювання змісту інтегративно-цільової програми виховної роботи у закладі вищої освіти, у якій враховувалася специфіка професійної діяльності майбутніх офіцерів служби порятунку. У програмі відображено зміст виховної роботи за такими напрямками: вивчення історії професії, закладу, прапора тощо. Виховні заходи проводяться відповідно до календарного плану виховної роботи закладу освіти. Циклічність передбачає організацію виховної роботи на основі повторення виховних заходів у певній послідовності за конкретний період часу (заходи, присвячені певним урочистостям, – відзначення пам'ятних дат, участь у фестивалях, проведення конференцій). Ця умова реалізовувалася шляхом проведення різноманітних заходів громадянського спрямування.

Виховний процес майбутніх офіцерів служби порятунку здійснюється в системі службової підготовки за допомогою соціально-гуманітарної роботи, яка є неперервним процесом, що містить комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів, спрямованих на усвідомлення особовим складом політичної мети діяльності служби, системи цінностей, які вони захищають, розвиток та підтримання професійно необхідних психологічних якостей, сприяння реалізації встановлених державою соціально-економічних та правових гарантій щодо забезпечення високої готовності сил, статутного порядку, згуртованості колективів для виконання завдань за призначенням.

Конструювання змісту громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку з урахуванням специфіки професійної діяльності передбачає розроблення специфічних планів спільної взаємодії учасників виховного процесу на основі визначення освітніх проблем та формулювання відповідних цілей. Використання інтегративного підходу до організації виховного процесу вимагає науково-обґрунтованого прогнозування результатів запровадження інтегративно-цільової програми виховної роботи у закладі вищої освіти; постійний моніторинг ефективності упровадження програми; врахування реальних ресурсів і

можливостей закладу освіти та учасників виховної взаємодії; організація освітнього простору, спрямованого на досягнення виховної мети.

Інтегративно-цільова програма виховної роботи у закладі вищої освіти – це наступний крок теоретичного представлення змісту виховання після концептуального осмислення проблеми та моделювання досліджуваного процесу. Це науково обґрунтована система педагогічних дій, що забезпечує поетапне досягнення прогнозованого результату: від визначення проблеми – до оцінки досягнутих результатів. Програмою передбачено сукупність взаємопов'язаних підходів, спрямованих на досягнення бажаного результату протягом чітко визначеного періоду часу.

Іншими словами, цільова виховна програма висвітлює мету, зміст, план і методи виховання, а також форми роботи, розподілені у певному проміжку часу. Розроблення інтегративно-цільової програми виховної роботи базується на уявленні про виховну взаємодію як сукупність складних процесів, для управління якими необхідні такі умови, як-от: цільова орієнтація, дотримання принципу цілісності, реалізація принципу продуктивного планування, цільовий розподіл наявних ресурсів, забезпечення зворотного зв'язку та коригування змісту й інтенсивності педагогічних зусиль [31, с. 20].

Інтегративно-цільова програма виховної роботи у закладі вищої освіти складається з обґрунтування актуальності, концептуальних засад, мети і завдань, кадрового забезпечення, управління, змісту діяльності, механізмів реалізації, методичного забезпечення, очікуваних результатів. З огляду на це, ми розглядаємо зміст інтегративно-цільової програми як своєрідний стратегічний маршрут виховної діяльності, що надає можливість організувати ефективну модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

Під час реалізації інтегративно-цільової програми ми використовували досвід розробки програм громадянського виховання, зокрема І. Беха та К. Чорної («Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін»), Т. Немцевої [31], Г. Пономарьової [38] та ін.

Програма громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку складається з таких блоків:

ПІЗНАВАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

1. Інформаційно-пропагандистське забезпечення.
2. Індивідуально-виховна робота та профілактика правопорушень.
3. Культурно-просвітницька робота.

ОЗДОРОВЧО-ТРЕНУВАЛЬНИЙ БЛОК

Спортивно-масова робота.

СУСПІЛЬНО-АКТИВНИЙ БЛОК

1. Організаційно-методична робота.
2. Соціальна робота.

3. Гуманітарна підготовка .

4. Формування та розвиток професійних здібностей.

5. Соціально-психологічне забезпечення навчально-виховної діяльності.

Реалізація інтегративно-цільової програми відбувається на основі використання механізмів внутрішнього і зовнішнього стимулювання. Програма забезпечує розвиток такого рівня активності вихованців, який спонукає їх до проявів громадянської вихованості, самопізнання та самореалізації

Інтегративно-цільова програма виховної роботи у закладі вищої освіти спрямована на сприяння проявам громадянської вихованості на суспільному рівні на основі взаємодії командирів, педагогів, курсантів, а також співпраці із громадськими організаціями, органам самоврядування тощо.

Мета програми – сформуванати національно свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину, якій притаманні особистісні якості і риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватися з виконанням завдань професійної діяльності майбутніх офіцерів служби порятунку.

Мета програми конкретизується системою взаємопов'язаних завдань:

- удосконалювати систему громадянського виховання у вищих закладах освіти, що готують майбутніх офіцерів служби порятунку;
- сприяти оволодінню майбутніми офіцерами служби порятунку знаннями про свої права і обов'язки;
- формувати у майбутніх офіцерів служби порятунку здатність критично мислити, протистояти антиморальним впливам, співпрацювати з іншими людьми;
- сприяти виховній діяльності у вищих закладах освіти, спрямованої на підвищення рівня громадянської вихованості майбутніх офіцерів служби порятунку;
- виховувати повагу до закону, норм колективного життя;
- розвивати громадянську відповідальність як найважливішу рису особистості;
- формувати почуття національного рівноправ'я, повагу до культури і прав інших;
- створити оптимальні умови для вияву ініціативи, творчості, бажання брати участь у суспільно-політичному житті;
- формувати національну свідомість, почуття приналежності до рідної землі, народу, визнання духовної єдності поколінь, культурної спадщини;
- виховувати почуття патріотизму, відданості, служіння Батьківщині, поваги до Конституції України, законодавчої сфери, державної мови;
- формувати повагу до таких цінностей, як свобода, рівноправ'я, справедливість;

– розвивати політичну культуру засобами громадянської освіти, дати знання про політичну систему і владу на всіх рівнях суспільного життя, про закони і законодавчу систему [38, с. 12].

Мета і завдання інтегративно-цільової програми виховної роботи у закладі вищої освіти визначає відбір таких складових змісту виховання, який забезпечить передумови для формування особистості на цінностях національної культури як невід’ємної складової культури загальнолюдської. Змістом програми передбачено забезпечення педагогічних умов для формування громадянської вихованості.

Основними видами діяльності, що реалізуються в межах цієї програми ми визначаємо: пізнавально-інформаційну (збагачує уявлення студентів та курсантів про навколишню дійсність, формує громадянський світогляд, розширює кругозір); ціннісно-орієнтаційну (розкриває молодому поколінню духовні та соціально значущі цінності, орієнтує їх на соціально бажану поведінку і прийняття активної громадянської позиції); соціально-комунікативну (розвиває потребу в соціальній взаємодії, дозволяє в емоційно привабливій формі засвоїти знання, форми і способи поведінки, формує ставлення до Батьківщини і кожної окремої людини). Під час організації виховної роботи курсантів враховується необхідність опори на цілісну структуру: потреби – мотиви – мета – засоби – реалізація – результат.

Програма передбачає такі напрями виховної взаємодії:

Культурно-просвітницька робота синтезує навчально-розвивальну, інформаційно-комунікативну та творчо-прикладну діяльність курсантів і реалізується у різноманітних формах: клуби, гуртки, фестивалі творчості, олімпіади, колективні творчі справи, екскурсії;

Гуманітарна підготовка передбачає інтерактивні форми виховання (дискусії, дебати, «мозкові штурми», веб-квести, перфоманси тощо).

Спортивно-масова робота передбачає створення умов для фізичного та інтелектуального розвитку, а також емоційного розвантаження курсантів. Реалізується через такі форми: спортивні секції, змагання, ігри, походи, акції, флешмоби тощо.

Соціальна робота спрямовує курсантів на різні види діяльності, які розвивають самоврядування, інтегрують взаємодію в колективі, мають суспільно корисний характер та організуються в соціальній, культурній, економічній та політичній сферах. Реалізується через різні види проєктної діяльності, у тому числі – волонтерської.

Індивідуально-виховна робота виявляє стан службової дисципліни, причини порушень, недоліки в роботі з особовим складом, передбачає заходи з попередження порушень дисципліни і законності.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення передбачає виховні заходи за тематикою визначних подій українського державотворення, суспільно-політичного життя в Україні та за кордоном.

Очікуваними результатами від реалізації інтегративно-цільової програми виховної роботи у закладі вищої освіти є:

- формування свідомого, високоосвіченого, соціально активного громадянина України;
- успадкування духовних надбань українського народу;
- набуття курсантами соціального досвіду;
- формування і розвиток готовності до участі в процесах державотворення;
- підготовка майбутніх офіцерів служби порятунку до життя в демократичній правовій державі, громадянському суспільстві;
- розвиток у курсантів здатності до самостійної та відповідальної поведінки;
- формування свідомого громадянина, патріота, професіонала.

Отже, реалізація умови конструювання змісту громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку з урахуванням специфіки професійної діяльності здійснюється шляхом впровадження інтегративно-цільової програми виховної роботи у закладі вищої освіти.

Другою педагогічною умовою є розвиток професійно ціннісних орієнтацій курсантів на основі концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

Впровадження другої педагогічної умови є можливим завдяки розвитку професійно ціннісних орієнтацій курсантів передбачає необхідність корекції, перегляду власної ціннісної позиції курсанта; урахування особливостей майбутньої професійної діяльності; розвиток здатності засвоєння професійної інформації на індивідуально-значущому рівні; розвиток мотивації курсантів до привласнення базових моральних цінностей; розвиток пізнавального інтересу до цінностей загальнолюдських та професійних, усвідомлення розбіжності наявного й ідеального змісту ціннісних орієнтацій; реалізацію інтегративного підходу для формування системи професійно ціннісних орієнтацій.

У дослідженні М. Пірен зазначено, що у суспільній свідомості нині відбувається процес, який можна назвати світоглядним переворотом. Основним рушієм цього процесу є інформація, що поширює уявлення про принципи свободи, гуманізму, демократії [36].

О. Сухомлинська у статті «Громадянське виховання: спадщина і сучасність» наголошує, «що виховання громадянських якостей – це емоційно-почуттєве прилучення до різних форм знання, розуміння, діяльності й поведінки, спрямованих на прояви громадянськості. До громадянських якостей належать:

любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, громадянська свідомість, громадянська гідність, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська мужність, громадянська діловитість, працелюбність, повага до законів держави, чужої думки тощо» [45, с. 4].

В освіті необхідне наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу національним змістом, в якому відображені історія, мистецтво, культура, символіка нашого народу. На думку І. Зязюна громадянське виховання в закладі вищої освіти повинно формувати у студентів:

- патріотичну свідомість, громадянську відповідальність і мужність, суспільну ініціативність і активність, готовність трудитися для розвитку Батьківщини, захищати її, підносити міжнародний авторитет;

- повагу до Конституції, законів Української держави, дотримання правових норм, почуття обов'язку;

- високу патріотичну переконаність та самосвідомість;

- досконале знання державної мови, постійне піклування про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту;

- повагу до батьків, старшого покоління, свого родоводу, культури, історії, традицій, звичаїв, символіки і мистецтва, духовних надбань рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як представника, спадкоємця й наступника;

- дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про природу, екологію, економіку;

- фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну вихованість і смак;

- гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв і духовних надбань інших народностей, що населяють Україну, високу культуру міжнаціонального спілкування [16, с. 10].

В основу розробленої нами Концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації.

Ми погоджуємося з думкою, що головною метою громадянського виховання є формування свідомого громадянина-патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів. Тому пріоритетним завданням громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку є виховання національно свідомих громадян держави, з почуттям людської гідності, патріотизму, громадянської відповідальності, бережливого

ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій; формування національної свідомості, гідності громадянина, виховання поваги й любові до рідної землі й українських традицій; вироблення чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство закону, який є єдиною гарантією свободи; забезпечення високого рівня професійності та вихованості молодшої людини, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації тощо.

Метою громадянського виховання Б. Ступарик визначає формування українського патріотизму, що передбачає турботу про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність [43].

Концепція спрямована на формування національних та європейських цінностей: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність всіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Концепція громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку забезпечує виконання таких завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях студентів патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю студентською молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;

- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, дбайливого ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання студентської молоді до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

Концепція громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку розкриває мету, напрями та зміст громадянського виховання, визначає рівні організації виховної роботи, стратегічні напрями виховання, основні шляхи реалізації громадянського виховання у закладі вищої освіти, окреслює критерії оцінювання ефективності виховної діяльності та соціальну ефективність громадянського виховання.

Ефективність громадянського виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм і методів його організації. Тому важливою складовою даного процесу є громадянська освіта. Провідна роль належить предметам соціально-гуманітарного циклу: історії, географії, природознавству, суспільствознавству, літературі; активним методам навчання, спрямованим на самостійний пошук, формування критичного мислення, ініціативи, творчості та ін. [3, с. 23].

Отже, умова розвитку професійно ціннісних орієнтацій курсантів реалізується за допомогою концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

Третьою педагогічною умовою є реалізація форм і методів громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку на основі інтегративного підходу. Вона передбачає вибір форм і методів відповідно до компонентної структури громадянського виховання та забезпечує набуття громадянських знань, розвиток громадянської свідомості, особистісне присвоєння громадянських цінностей, формування досвіду громадянської поведінки (табл. 3.6).

Результативними напрями виховної роботи є підготовка курсантів до здійснення громадянських функцій (цільовий проєкт); реалізація особистісних можливостей, що сприяє розширенню кола своїх інтересів, професійному й особистісному самоутвердженню (участь в органах самоврядування, Євроклуб); надання соціальної допомоги (волонтерська робота); інформаційно-просвітницька робота (бібліотечні заходи). Курсантам пропонувалися різноманітні форми організації виховної роботи. Зокрема для розвитку мотивації організовувалися перегляди відеофрагментів, розроблялися проєкти; з метою поглиблення знань курсанти залучалися до конкурсів; до роботи гуртків, клубів, до походів, екскурсій, змагань. На відміну від аудиторних форм організації навчання, ці заходи більше враховують індивідуальні бажання курсантів, актуалізують їх творчий потенціал та активність.

Таблиця 3.7 – Вибір форм і методів громадянського виховання відповідно до компонентної структури громадянського виховання

Компоненти виховання	Напрями виховної роботи	Методи громадянського виховання	Форми громадянського виховання	Результат громадянського виховання
Когнітивний	Інформаційно-просвітницька робота	Організаційно-пізнавальні (переконування, диспут, дискусія, розповідь, лекція, бесіда, доведення, приклад)	Лекції, інформаційні години, бібліотечні заходи	Засвоєння громадянських знань
Ціннісно-змістовий	Реалізація особистісних можливостей, професійне й особистісне самоутвердження	Стимулювання (заохочення, змагання, підтримання сприятливого клімату) Самовиховання (самооцінка, самоаналіз, самоконтроль, порівняння з громадянським ідеалом або прикладом значущих людей)	Органи самоврядування, клуби, творчі вечори, національно-патріотичні свята	Розвиток громадянської свідомості й культури особистісне присвоєння громадянських цінностей
Поведінково-діяльнісний	Здійснення громадянських функцій, надання соціальної допомоги	Формування досвіду громадянської поведінки (вправління, тренування, доручення, вимога)	Цільовий проєкт, волонтерська робота	Громадянська активність, дотримання норм громадянської поведінки

Ефективній організації громадянського виховання сприяє оптимальний добір методів роботи: організаційно-пізнавальні (переконування, дискусія, приклад); формування досвіду громадянської поведінки (доручення, вимога); стимулювання (заохочення, змагання); самовиховання (самооцінка, самоконтроль).

Основними завданнями цільового проєкту «Виховання громадянина» є:

- підготовка курсантів до здійснення громадянських функцій;
- реалізація особистісних можливостей, що сприяє розширенню кола своїх інтересів, професійному й особистісному самоутвердженню (участь в органах самоврядування, Євроклуб);

- надання соціальної допомоги (волонтерська робота);
- інформаційно-просвітницька робота (бібліотечні заходи).

Для реалізації цієї умови ми розробили цільовий проєкт «Виховання громадянина». Проєкт передбачає таку організацію діяльності: поєднання перспективності та актуальності запланованих видів роботи; різноманітність змісту, форм і методів, оптимальне поєднання інформованості й організації діяльності курсантів; реальне врахування індивідуальних особливостей курсантів, рівня їхньої підготовленості до умов життя; громадянська освіта не нав'язується «зверху», а передбачає особистісну зацікавленість учасників виховного процесу в цій діяльності; наступність, систематичність і послідовність в організації процесу громадянського виховання особистості; підтримка самостійності та створення вільної атмосфери, розвиток індивідуальної і колективної сприйнятливості; цілеспрямованість і конкретність виховних завдань; гнучкість плану, можливість змінювати тривалість і послідовність видів роботи, форм занять.

Отже, умова реалізації форм і методів громадянського виховання на основі інтегративного підходу здійснюється шляхом впровадження цільового проєкту «Виховання громадянина».

Наступним етапом дослідження є моделювання процесу громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку. У широкому аспекті моделювання наявне майже в усіх видах діяльності фахівців різних спеціальностей. Сутність моделювання «полягає у встановленні подібності явищ (аналогій), адекватності одного об'єкта іншому в певних відношеннях і, на цій основі, перетворення простішого за структурою та змістом об'єкта в модель складнішого (оригінал)».

Під моделлю громадянського виховання Л. Момотюк визначено загальну схему функціонування структурних компонентів громадянського виховання [30, с. 29]. Урахуванням концептуальних засад громадянського виховання та особливостей виховання майбутніх офіцерів служби порятунку дозволило нам розробити модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку у закладі вищої освіти. Вона спрямована на формування громадянської вихованості як необхідної складової професійних якостей; забезпечення усвідомлення значущості громадянської діяльності у майбутній професійній діяльності; використання загальнонаукових підходів до громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку (інтегративний, культурологічний, діяльнісний, аксіологічний і креативний); виявлення особливостей громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку; впровадження концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в закладі вищої освіти; уточнення компонентної структури громадянського виховання, критеріїв, показників і рівнів громадянської

вихованості особистості; інтеграції змісту, форм і методів громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

Модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в закладі вищої освіти подана на рис. 3.7. Її структуру складають педагогічні умови; особливості громадянського виховання; засоби, методи і форми; критерії, показники і рівні громадянської вихованості майбутніх офіцерів.

Модель розкриває напрями і зміст виховної взаємодії, окреслює концепцію та інтегративно-цільову програму громадянського виховання, визначає педагогічні умови громадянського виховання, визначає критерії, показники та рівні громадянської вихованості майбутніх офіцерів служби порятунку.

Громадянське виховання має відбуватись із дотриманням специфічних принципів виховання: принцип культуровідповідності, гуманізації та особистісної орієнтації виховної взаємодії, суб'єкт-суб'єктної партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу, рівних прав суб'єктів освітньої діяльності, посилення діяльнісного складника освітнього процесу, врахування впливу демократизації суспільного життя на спосіб організації освітньої діяльності закладу освіти.

Суб'єктами громадянського виховання є: майбутні офіцери служби порятунку, які здобувають певний рівень громадянської вихованості; педагоги та командири, які сприяють громадянському вихованню майбутніх офіцерів служби порятунку; а також інститути громадянського суспільства, органи студентського та курсантського самоврядування.

Шляхами реалізації моделі громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку у закладі вищої освіти є:

- проведення заходів, спрямованих на реалізацію громадянського виховання курсантів;
- підтримка та сприяння волонтерським проектам, іншої громадської діяльності та самоорганізації студентів та курсантів, спрямованої на заохочення до благодійних, соціальних, інтелектуальних та творчих ініціатив і проектів;
- створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу, підтримки професійної й самодіяльної творчості;
- активне залучення до патріотичного виховання студентів і курсантів учасників бойових дій, бійців ЗСУ та їхніх сімей, діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спорту, які виявляють активну громадянську і патріотичну позицію;
- залучення студентів та курсантів до участі у збереженні і підтримці єдності українського суспільства, у громадському русі задля громадянського миру і злагоди;

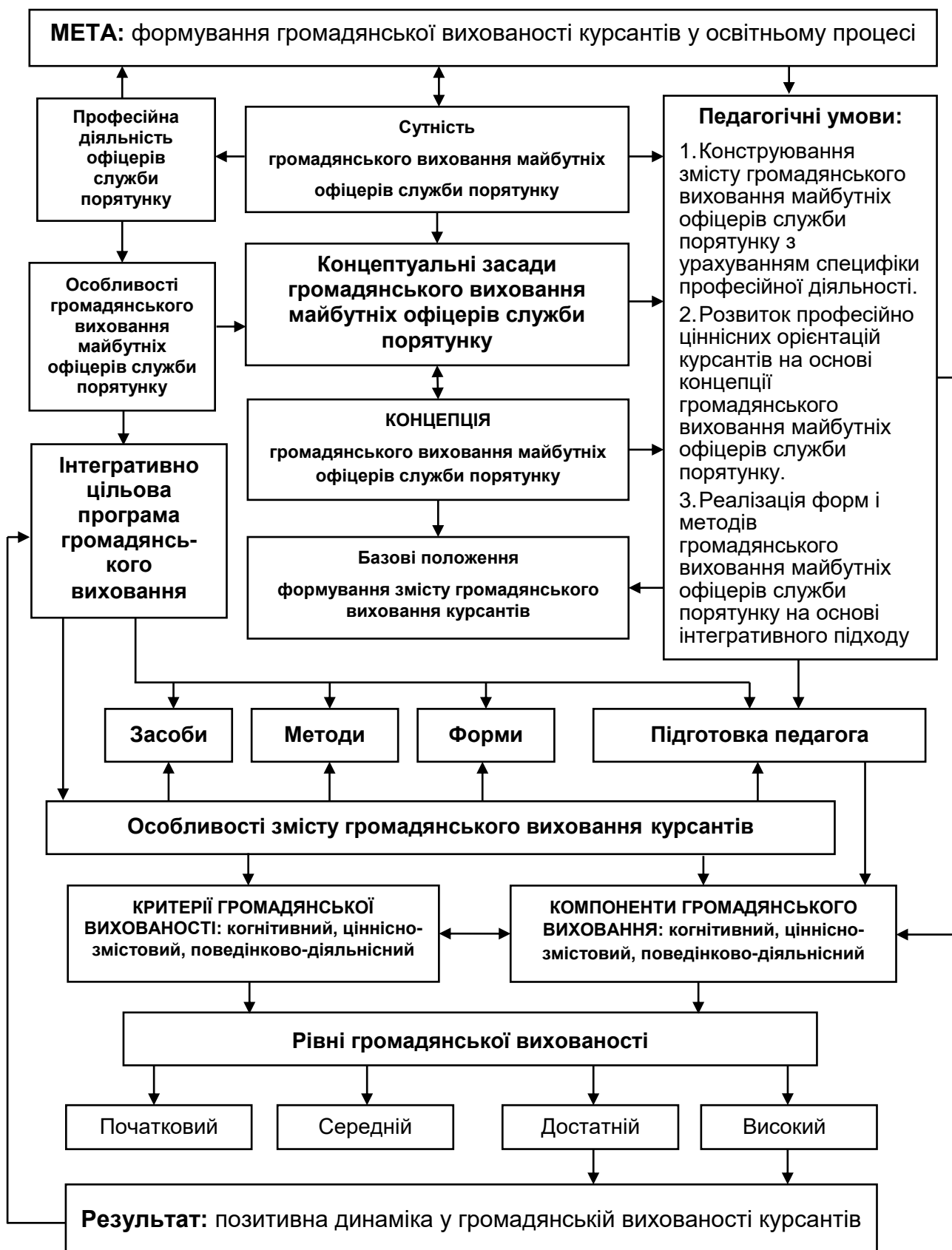

Рисунок 3.7 – Модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в закладі вищої освіти

- сприяння спортивній і фізичній підготовці, спрямованій на утвердження здорового способу життя студентів та курсантів;
 - активізація виховної роботи у поза навчальній діяльності;
 - висвітлення заходів громадянського виховання на сайті закладу освіти;
 - проведення моніторингу системи громадянського виховання за допомогою соціологічних опитувань, анкетування, психологічного тестування студентів та курсантів;
 - створення банку історичного та передового педагогічного досвіду з питань громадянського виховання;
 - вивчення навчальних дисциплін, теоретичний і практичний матеріал яких дозволяє здійснювати відповідний вплив;
 - у процесі опанування різних форм пошукової, науково-дослідної роботи, які дозволяють розвивати світогляд, удосконалювати світосприймання, світорозуміння;
 - під час проведення позааудиторних виховних заходів, що передбачають наповнення соціально значимим змістом, піклування про природу, свою землю;
 - під час участі в громадській роботі патріотичного спрямування.
- У результаті впровадження моделі громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку у закладі вищої освіти очікується:
- забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті;
 - зацікавленість щодо служби порятунку, готовність до захисту України та виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави;
 - збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки;
 - повагу до Конституції, законів держави, прийнятих у ній правових норм, сформованість потреби в їх дотриманні, високій правосвідомості;
 - досконалі знання і володіння державною мовою, турботу про піднесення її престижу;
 - увагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї незалежності до нього як його представника, спадкоємця і наступника;
 - дисциплінованість, працьовитість, завзятість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію;
 - гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв національних меншин, що проживають у країні, високу культуру міжнаціонального спілкування.

Висновок. Модель громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку у закладі вищої освіти охоплює: мету, педагогічні умови, концепцію, зміст, засоби, методи та форми; інтегративно-цільову програму, критерії, показники та рівні громадянської вихованості, результат – позитивна динаміка в громадянській вихованості курсантів. У процесі моделювання професійної підготовки фахівців ризиконебезпечних професій обґрунтовано педагогічні умови громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку. Їх реалізація з урахуванням специфіки професійної діяльності здійснювалася шляхом конструювання змісту виховної діяльності курсантів під час складання інтегративно-цільової програми виховної роботи. Упровадження авторської моделі та педагогічних умов відбувалося на основі концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку і спрямовувалось на розвиток професійно ціннісних орієнтацій курсантів.

1. Афанасьєв А. О. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2005. 266 с.
2. Бец Ю. І. Роль національно-державної свідомості у процесі професійної підготовки офіцерів-прикордонників. *Збірник наук. праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2009. Вип. 21. С. 217–223.
3. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 21 с.
4. Білас Л. М. Виховання національної самосвідомості старшокласників у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2005. 24 с.
5. Васянович Г. П. Принцип громадянськості й патріотизму (етико-педагогічний аспект). *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип 21. С. 15–22.
6. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : навч. посіб. Львів : Сполом, 2003. 624 с.
7. Великий Я. Б. Проблема громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця, 2014. Вип. 39. С. 168–172.
8. Вишневецький О. І. Сучасне українське виховання : педагогічні нариси. Львів: Львівський обл. наук.-метод. ін-т освіти ; Львівське обл. пед. товариство ім. Г. Ващенка, 1996. 238 с.
9. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: монографія. Хмельницький: НАДПСУ, 2004. 376 с.
10. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник : наук. видання. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
12. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2002. 19 с.

13. Зайцева І. Є. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 17 с.
14. Про вищу освіту : Закон України від 19.09.2014. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 37–38, ст. 2004.
15. Зорій Я. Б. Модель військово-патріотичного виховання студентів цивільних вищих навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного пед. ун-ту. Педагогіка*. Тернопіль, 2005. № 2. С. 49–54.
16. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма в освіті. *Вища освіта в Україні : реалії, тенденції, перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 17-18 квітня 1996 р. Київ, 1996. С. 8–12.
17. Ішичкіна Л. М. До питання підвищення якості професійної підготовки працівників пожежної охорони. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць. Київ ; Запоріжжя, 2004. Вип. 30. С. 409 – 414.
18. Іщенко Д. В. Військова педагогіка. Курс лекцій : навч. посібник. Хмельницький : Вид-во Академії ПВУ, 1998. 159 с.
19. Кабачинський М. І. Національне виховання курсантів-прикордонників під час викладання навчальної дисципліни «Історія формування та охорони державних кордонів». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 2. С. 49–58.
20. Кириченко О. В. Виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Донецьк, 2006. 20 с.
21. Коваль М. С. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2020. 567 с.
22. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
23. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2005. 532 с.
24. Концепція громадянського виховання студентської молоді : Рішення колегії МОН від 25 червня 2009 р., протокол № 7/2–4. URL : <https://www.rada.gov.ua>. (дата звернення: 18.10.2022)
25. Корінна Л. В. Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Житомир, 2004. 20 с.
26. Красильник Ю. С. Патріотичне виховання військовослужбовців Збройних Сил України засобами української етнопедагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 22 с.
27. Кудикіна Н. Характеристика пізнавального інструментарію проблеми громадянського виховання особистості: понятійно-категоріальний аспект. *Збірник наукових праць [Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини]*. Умань 2009. Ч. 2. С. 191–199.
28. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практич. посібник. – 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛДУБЖД, 2018. 88 с.
29. Момотюк Л. Б. Громадянське виховання в національній освіті. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі* : зб. наук. праць. Рівне, 2002. Вип. 3. С. 18–21.

30. Нецадим М. І. Військова освіта України : історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВЦ «Київський університет», 2003. 852 с.
31. Немцева Т. О. Сучасні підходи до виховання громадянської ініціативності старшокласників : наук.-метод. посіб. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 130 с.
32. П'янковський Г. В. Педагогічна оцінка ефективності військово-патріотичного виховання призовної молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1997. 143 с.
33. Пантюк М. П. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи у вітчизняній педагогіці ХХ століття : автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Дрогобич , 2011. 40 с.
34. Панчук А. П. Громадянське виховання студентів педагогічних університетів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 24 с.
35. Петронговський Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: монографія. Житомир : Полісся, 2003. – 220 с.
36. Пірен М. І. Релігійна соціалізація особистості як чинник утвердження духовних цінностей громадянського суспільства. *Соціальна психологія*. 2005. № 6. С. 31–41.
37. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–24.
38. Пономарьова Г. Ф. Національно-патріотичне виховання майбутніх педагогів у період державотворення. *Наукові записки кафедри педагогіки [ХНУ імені В. Н. Каразіна]*. 2016. № 40. С. 123–133.
39. Ревнюк Н. І. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2011. 20 с.
40. Сігова А. Г. Педагогічні умови формування громадянської позиції студентської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 20 с.
41. Сікорський П. І. Педагогічні умови національного виховання учнів. *Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців*: матеріали наук.-практ. конф., м. Львів, 9–10 жовтня. 2013 р. Львів, 2013. С. 143–146.
42. Сметанський М. І. Педагогічна влада та її виховний потенціал. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 32–38.
43. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посіб. Київ. : ІЗМН, 1998. 336 с.
44. Ступарик Б. М. Громадянське виховання сучасної молоді. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. 2000. Вип. III. С. 3–14.
45. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання : спадщина і сучасність. *Доба історичної та громадянської освіти* : наук.-метод. часопис. 2005. № 2. С. 4–5.
46. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 283–582.
47. Темко Г. Д. Основи формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз) : монографія. Київ : Варта, 1997. 288 с.
48. Торічний О. В. Теоретико-методичні засади формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02. Хмельницький, 2013. 36 с.
49. Чепіль М. М. Громадянське виховання підлітків у позаурочній. Ціннісні орієнтації в громадянському становленні особистості : наук.-метод. збірник. Дрогобич, 1998. С. 178–180.

50. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді. *Вища освіта України*. 2005. № 4. С. 62–67.
51. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія. Київ : Тандем, 2000. 380 с.
52. Curren R. *Patriotic Education in a Global Age*. Chicago, 2018. 175 p.
53. *Patriotism and Citizenship* / Ed. B. Haynes. Wiley-Blackwell, 2009. 108 p.
54. Westheimer J. *Politics and patriotism in education. Pledging allegiance: The politics of patriotism in America's schools*. New York : Teacher's College Press, 2007. P. 171–188.